הדרכה למורה

להוראת עשר המכות

לדפי ההדרכה מצורפים

דפים מלווי למידה לתלמידים

שימו לב לתכנון השנתי

המתווה מותאם לשעתיים עד שלוש בשבוע

(מתוך מודעות להבדלים במספר השעות בין בתי הספר)

התכנית מציגה מסגרת זמן ללימוד הפרקים.

ורה יתאים את מספר השיעורים לפרק לפי מספר השיעורים שיש לו בשבוע.

עשר המכות - פרקים ו-יא: 2 עד 3 שיעורים

מובאות כאן הצעות,

אתם מוזמנים לעיין,

לקחת מה שמתאים ולהתאים את הדפים לכיתות שלכם.

נכתב ע"י צוות מפמ"ר

לכל שאלה, מוזמנים לפנות

לאביבה אריאל 054-766-1481

ליפעת ברויאר פינקלשטיין 054-710-6669

לאריאלה עלי 050-763-7971

שמות פרק ו׳: ידע נדרש למורה

פרק זה משמש גשר בין שליחותו הראשונה של משה לפרעה לבין תחילת המכות בפרק ז׳ ואילך. אם הזמן מאפשר כדאי ללמד אותו בקצרה, תוך התמקדות בשני מוקדים בלבד: לשונות הגאולה, ותגובת העם אליהן.

לשונות הגאולה (ו, ו-ח)

לאחר כישלון המפגש הראשון מול פרעה, פנה ה׳ אל משה בנאום גאולה ארוך ומפורט, שפתח בהזכרת הברית עם האבות והמשיך בחמישה פעלים רצופים: ״וְהוֹצֵאתִי... וְהִצַּלְתִּי... וְגָאַלְתִּי... וְלָקַחְתִּי... וְהֵבֵאתִי״. אלו חמש לשונות הגאולה, וכל אחת מהן ביטאה שלב אחר בתהליך: יציאה מהעבדות הפיזית, הצלה מן השעבוד, גאולה (כ״גואל״ הפודה את קרובו), לקיחה לעם ה׳, והבאה אל הארץ המובטחת. חמשת הפעלים לימדו שהגאולה לא הייתה אירוע אחד, אלא תהליך שלם ומדורג.

חמש הלשונות הללו הן הבסיס למנהג המוכר לתלמידים מליל הסדר: ארבע כוסות היין. במקור התלמודי (ירושלמי, פסחים פ״י ה״א) נקבע שארבע הכוסות נתקנו כנגד ארבע הלשונות הראשונות (והוצאתי, והצלתי, וגאלתי, ולקחתי). הלשון החמישית, ״והבאתי״ — הבאה בפועל אל הארץ — נחשבה לשלב שטרם הושלם באופן מלא, ולכן לא נכלל בחובת ארבע הכוסות. משם נבע גם מנהג הכוס החמישית, ״כוסו של אליהו הנביא״: בשל מחלוקת בין הראשונים אם יש למזוג כוס נוספת כנגד ״והבאתי״, התקבע בפועל המנהג למזוג כוס חמישית ולא לשתות ממנה — כרמז לכך שהשלב האחרון של הגאולה עדיין ממתין להשלמתו.

קוצר רוח ועבודה קשה (ו, ט)

משה העביר את בשורת הגאולה הגדולה הזו לעם — ותגובתם מתוארת במילים חדות: ״וְלֹא שָׁמְעוּ אֶל מֹשֶׁה מִקֹּצֶר רוּחַ וּמֵעֲבֹדָה קָשָׁה״.

״עבודה קשה״ ביטאה את הדבר הפשוט מאליו: אדם השרוי בסבל פיזי קיצוני אינו מסוגל לקלוט בשורה, קל וחומר בשורה התובעת ממנו תקווה וסבלנות. משה עמד ובישר על גאולה עתידית, בשעה שהעם עצמו נתון תחת מכסת הלבנים — מצב שכמעט לא איפשר הקשבה אמיתית. (כך מתאר הרב חנן פורת כאן)

״קוצר רוח״ ביטא רובד עמוק יותר: לא רק תשישות מן העבודה, אלא אכזבה. בסוף פרשת שמות כבר האמין העם ושמח לשמע הבשורה הראשונה, וקיווה לגאולה מיידית. משלא הגיעה תוך ימים ספורים, ואדרבה — השעבוד רק התחזק, איבד העם את אמונו. קוצר הרוח ביטא, אפוא, קושי לראות שהגאולה היא תהליך ארוך ומדורג ולא אירוע מיידי (כך בדברי הרב אהרן ליכטנשטיין, כאן)

המשמעות החינוכית

הניגוד בין חמש לשונות הגאולה המדורגות והמתוכננות מראש, לבין קוצר הרוח של עם שציפה לפתרון מיידי, הוא לב הפרק: גאולה אמיתית היא תהליך. בפרק הבא (וארא) נראה כיצד תהליך זה אכן התקדם שלב אחר שלב — אך פרק זה מלמד קודם כל את הקושי שבלחיות בתוך תהליך כזה, לפני שרואים את סופו.

שמות ו׳: הצעת הוראה

פתיחה

הזכירו לתלמידים בקצרה את סיום השיעור הקודם — המפגש הראשון של משה ואהרן מול פרעה, שהסתיים בכישלון ובהחמרת השעבוד. פרק ו׳ פותח בדיוק מנקודת השפל הזו.

מבט כללי על הפרק

הציגו לתלמידים את ארבע הכותרות שבטבלה (״בשורת הגאולה״, ״משה נשלח שוב אל פרעה״, ״רשימת ייחוס״, ״חוזרים לנקודה שבה הפסקנו״) יחד עם התיאור הקצר של כל אחת. בקשו מהם לדפדף בפרק ולהצמיד לכל כותרת את טווח הפסוקים המתאים. אין צורך לעבור על תוכן שלושת הקטעים האחרונים בפירוט — המטרה היא רק שהתלמידים יֵדעו למקם את עצמם בפרק ויבינו שהשיעור מתמקד בקטע הראשון בלבד.

חלק א׳: לשונות הגאולה (ו, ו-ח)

קראו במליאה את פסוקים ו׳-ח׳. בקשו מהתלמידים למצוא ולהקיף את חמשת הפעלים החוזרים על אותה תבנית (פותחים ב-״ו״, גוף ראשון) — והוצאתי, והצלתי, וגאלתי, ולקחתי, והבאתי.

בקשו להעתיק את הפעלים לטבלה ולנסות לנסח, ליד כל אחד, מהו השלב שהוא מבטא. תנו את הפועל הראשון כדוגמה (״והוצאתי — הוצאה מעבדות״), ותנו לתלמידים לנסות בעצמם את השאר. אין צורך להכריע בניסוחים - המטרה היא שיבחינו שמדובר בחמישה שלבים נבדלים בתוך תהליך.

חיבור לליל הסדר: שאלו את התלמידים אם הם מזהים קשר בין חמש הלשונות למנהג המוכר להם. תנו להם רגע לחשוב לפני שאתם מכוונים לתשובה (ארבע כוסות היין). לאחר מכן שאלו על הלשון החמישית — ״והבאתי״ — ואיזה ביטוי מיוחד היא מקבלת בליל הסדר (הכוס החמישית / כוסו של אליהו, שמוזגים ולא שותים ממנה).

״והבאתי״ מבטא שלב שטרם הושלם באופן מלא - ולכן קיבל יחס שונה משאר הלשונות. אפשר לחדד: הכוס שאין שותים ממנה מבטאת בדיוק את מה שלמדנו - שהגאולה השלמה עדיין ממתינה (הרב קאפח זצ״ל העיד שיהודי תימן לא הפסיקו מעולם לשתות בפועל כוס חמישית. ויש הנוהגים כיום, בעקבות השיבה לארץ ישראל, לשתות בפועל את הכוס החמישית — כהודאה על קיום ההבטחה ״והבאתי אתכם אל הארץ״).

חלק ב׳: קוצר רוח ועבודה קשה (ו, ט)

קראו את פסוק ט׳. בקשו מהתלמידים לסמן בקו תחתון את שתי הסיבות לכך שהעם לא שמע למשה.

התייחסו לשתי הסיבות בנפרד:

- ״עבודה קשה״ — בקשו מהתלמידים לכתוב במילים שלהם איך מרגיש אדם השרוי בעבודה פיזית מתישה כשמישהו מבשר לו על תוכניות גדולות לעתיד. כדי לעזור לדמיין אפשר לתת דוגמה מהחיים (למשל: מישהו שסיים משמרת מתישה ומספרים לו על טיול מרגש בעוד חצי שנה).
- ״קוצר רוח״ — הזכירו לתלמידים את סוף פרק ד׳ (העם האמין ושמח לבשורת גאולה ראשונה), ואת האכזבה שבאה בעקבותיה כשהגאולה לא הגיעה והשעבוד רק החמיר. בקשו מהם לכתוב בגוף ראשון משפט אחד שהיו אומרים אילו שמעו עכשיו את הבשורה השנייה. תנו לכמה תלמידים לשתף בקול — התשובות עשויות לנוע בין אכזבה, כעס, חוסר אמון, או אפילו תקווה זהירה.

דיון בכיתה (לפני שאלת הסיכום): שאלו את התלמידים אם הם מכירים תחושה של ציפייה לשינוי מהיר, והבנה שהוא לוקח הרבה יותר זמן ממה שקיוו. אפשר להזכיר כאן את דברי הרב אהרן ליכטנשטיין כאן: העם ״לא הבין שגאולה היא תהליך איטי וממושך״. תנו לדיון להתפתח בחופשיות במליאה, בלי לכוון לתשובה ״נכונה״.

לאחר הדיון, בקשו מהתלמידים לכתוב תשובה אישית לשאלה: פרק ו' מלמד שגם כשהקב"ה עצמו מבטיח גאולה, היא לא מגיעה בבת אחת — מה, לדעתכם, נדרש מאדם כדי להמשיך לבטוח בתהליך גם כשהוא איטי ולא רואים עדיין תוצאות? חשוב שהתלמידים יכתבו את התשובה הזו אחרי הדיון, כדי שתשקף מחשבה מעובדת ולא תגובה ראשונית.

סיכום השיעור

נסכם בתקווה: גם כשנדמה שהמסר נופל על אוזניים אטומות — כפי שקרה כאן, כשהעם לא הצליח לשמוע את בשורת משה מרוב סבל — הדברים לא הולכים לאיבוד. הם ממשיכים לפעול במקום עמוק יותר, ובבוא הזמן יתגלה שהם כן נקלטו (ע"פ הרב חנן פורת כאן)

שמות פרקים ז׳-י״א: פתיחה למכות ומטרתן

ידע נדרש למורה

שימו לב,

שיעור זה, כמו שני השיעורים הבאים אחריו, מלמד את המכות במבט כללי בלבד — היכרות עם סדרן ועם מטרתן המרכזית, ולא עיון פרטני בכל מכה ומכה. מגבלת הזמן מחייבת לוותר על העמקה בכל פרט, כדי לאפשר להספיק ללמד את החומש כולו במהלך השנה.

לאחר שפרק ו׳ תיאר את חידוש השליחות ואת קוצר הרוח של העם, נפתח בפרק ז׳ תהליך המכות עצמו. פרקים ז׳-י״א כוללים תשע מהמכות (העשירית, מכת בכורות, מתוארת בפרק י״ב), והשיעור הזה עוסק בשתי שאלות: **מהו סדר המכות, ומהי מטרתן.**

הרקע לתחילת המכות: כישלון פרעה להכיר בה׳ (פרק ה׳)

לפני תחילת המכות, פרעה דחה את דרישת משה ואהרן ״שלח את עמי״ בתשובה חריפה: ״מִי ה׳ אֲשֶׁר אֶשְׁמַע בְּקֹלוֹ... לֹא יָדַעְתִּי אֶת ה׳ וְגַם אֶת יִשְׂרָאֵל לֹא אֲשַׁלֵּחַ״ (ה, ב). בתשובתו זו פרעה הכריז למעשה שתי הכרזות: הוא אינו מכיר בקיומו של ה׳, ולכן גם אינו מוכן לשלח את העם. שתי ההכרזות הללו — אי-ההכרה בה׳ וסירוב השילוח — הן הרקע למכות: ה׳ עצמו אמר למשה מיד לאחר מכן (ז, ג-ה) שיקשה את לב פרעה וירבה אותות ומופתים, ״וְיָדְעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי ה׳״. כלומר, המכות באות כתשובה ישירה לדברי הכפירה של פרעה.

מטרת המכות: ידיעת ה׳

בתיאור רוב המכות חוזרת ומופיעה מטרה מוצהרת, בנוסחאות דומות: ״בְּזֹאת תֵּדַע כִּי אֲנִי ה׳״ (מכת דם), ״לְמַעַן תֵּדַע כִּי אֲנִי ה׳ בְּקֶרֶב הָאָרֶץ״ (מכת ערוב), ״בַּעֲבוּר תֵּדַע כִּי אֵין כָּמֹנִי בְּכָל הָאָרֶץ״ (מכת ברד), וכן הלאה. המטרה החוזרת על עצמה בכל הנוסחאות הללו היא **ידיעת ה׳** — לא רק אמונה מופשטת, אלא הכרה מעשית וברורה בקיומו, בשליטתו ובכוחו הבלתי-מוגבל.

חשוב לשים לב: מטרת ידיעת ה׳ אינה מכוונת רק כלפי פרעה ומצרים. בחלק מהפסוקים היא מכוונת גם כלפי ״כל הארץ״ (כלומר אומות העולם כולן), ובחלק מהם היא מכוונת גם כלפי עם ישראל עצמו. כך למשל בפרק י׳ פסוק ב׳, ה׳ אומר למשה שהמופתים נעשו גם כדי ״לְמַעַן תְּסַפֵּר בְּאָזְנֵי בִנְךָ וּבֶן בִּנְךָ... וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי ה׳״ — כלומר, המכות נועדו להטביע בזיכרון הדורות של עם ישראל עצמו את ידיעת ה׳, ולא רק להוכיח את מציאותו למצרים. רש״ר הירש מדגיש זאת בפירושו לפסוק זה: גם אם מצרים לא היו לומדים דבר מהאותות, הם נעשו בעיקר למען ישראל, ״להניח את היסוד לידיעתכם את ה׳״. הנצי״ב מוסיף חידוד: בעוד שאומות העולם צריכות ללמוד באופן כללי על השגחת ה׳ ויכולתו, עם ישראל נדרש ללמוד ״בפרט״ — כיצד לירא מפניו ולעבדו.

שמות פרקים ז׳-י״א

הצעת הוראה

פתיחה — יישור קו

בקשו מהתלמידים להשלים במהירות את שתי המשימות הראשונות (סדר עשר המכות, והתאמת תיאור לשם המכה) — ללא דיון, רק כבדיקת ידע קיים. עברו על התשובות במליאה בקצב מהיר.

חלק א׳: מדוע באו המכות? (פרק ה׳)

קראו במליאה את דברי פרעה בפרק ה׳. בקשו מהתלמידים להקיף במלבן את השאלה הרטורית של פרעה (״מי ה׳ אשר אשמע בקולו״), ולסמן בקו תחתון את שתי ההכרזות שבאות בעקבותיה (״לא ידעתי את ה׳״ — אי-הכרה בקיומו/סמכותו של הקב״ה. ״וגם את ישראל לא אשלחו״ — סירוב לשלח את העם).

קראו את תשובת ה׳ בפרק ז׳. בקשו לסמן בקו תחתון את המילים המנוגדות ישירות להכרזה הראשונה: ״וידעו מצרים כי אני ה׳״ — מנוגד ישירות ל״לא ידעתי את ה׳״. ציינו במליאה: המכות הן תשובה ישירה לדברי הכפירה של פרעה. (מיומנות: השוואה)

חלק ב׳: מטרת המכות (עיון בפסוקים)

בקשו מהתלמידים לעיין בחמשת קטעי הפסוקים ולהקיף את המילים המבטאות את מטרת המכה, בדגש על ״בעבור״ ו״למען״:

- דם: ״בזאת תדע כי אני ה׳״

- ערוב: ״למען תדע כי אני ה׳ בקרב הארץ״

- ברד: ״בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ״, וגם ״בעבור הראתך את כחי ולמען ספר שמי״

- ארבה: ״למען שתי אתתי אלה בקרבו... ולמען תספר... וידעתם כי אני ה׳״

- בכורות: ״למען תדעון אשר יפלה ה׳ בין מצרים ובין ישראל״

(מיומנות: איתור ביטוי/מילה החוזרים על עצמם)

בכל המכות יש מטרה חוזרת: ידיעת ה׳ — לא אמונה מופשטת, אלא הכרה ממשית בקיומו, בשליטתו ובכוחו.

באמצעות הטבלה נבדוק אל מי מכוונת המטרה בכל מכה:

- דם, ערוב, ברד: פרעה/מצרים (ולעיתים גם ״כל הארץ״ — ברד, פסוק ״ולמען ספר שמי בכל הארץ״)

- ארבה: פרעה/מצרים וגם עם ישראל (״ולמען תספר באזני בנך״)

- בכורות: פרעה/מצרים וגם עם ישראל (״למען תדעון... יפלה ה׳ בין מצרים ובין ישראל״)

נתבונן בטבלה ונבין שהמטרות אינן מכוונות רק כלפי פרעה ומצרים - הן מכוונות גם כלפי עם ישראל עצמו. זו נקודת המעבר לחלק ג׳.

(מיומנויות: מיון/סיווג מידע מתוך כמה מקורות, הסקת מסקנה מתוך הנתונים)

חלק ג׳: המטרה כלפי עם ישראל — עיון בפרשנים (חלק זה הוא רשות)

קראו שוב את פרק י׳ פסוק ב׳. בקשו מהתלמידים לזהות אל מי מופנית המטרה בפסוק זה (״באזני בנך ובן בנך״ — מופנית באופן ישיר לדורות הבאים של עם ישראל).

קראו את דברי רש״ר הירש. בקשו מהתלמידים לכתוב בלשונם את המטרה החשובה ביותר לפי פירושו (גם אם מצרים לא היו מפיקים לקח מהאותות, המכות נועדו בעיקר כדי שעם ישראל עצמו יכיר את ה׳ — זו המטרה העיקרית, לא תוצר לוואי).

קראו את דברי הנצי״ב. בקשו להשלים את שני חלקי המשפט (אומות העולם — לדעת באופן כללי שיש השגחה ויכולת לה׳. עם ישראל — לדעת גם איך לירא מפני ה׳ ולעבדו: לא רק ידיעה עיונית שה׳ קיים, אלא ידיעה מעשית המחייבת יראה ועבודה בפועל).

הציגו לתלמידים את המהלך כולו: פרעה פתח בהכרזה ״לא ידעתי את ה׳״, ולכאורה המכות כוונו כלפיו וכלפי מצרים. אבל דרך הטבלה בחלק ב׳ ושני הפרשנים בחלק ג׳ גילו התלמידים שהמכות מכוונות גם, ואולי בעיקר, פנימה — אל עם ישראל עצמו.

הציגו את שאלת הסיכום: מהי, לדעתכם, המטרה החשובה יותר — שהעולם ידע שיש ה׳, או שאנחנו נדע וניקח מזה משמעות מעשית? בקשו מהתלמידים לנמק את בחירתם (תשובות אפשריות: מי שיבחר ב״העולם ידע״ עשוי לנמק שהכרה עולמית בה׳ משנה את המציאות ההיסטורית כולה, ולא רק את חיי הפרט. מי שיבחר ב״אנחנו נדע״ עשוי לנמק שידיעה שאינה מתורגמת למעשה חסרת ערך גם אם היא נפוצה בעולם כולו — משמעות אמיתית יש רק לידיעה שמחייבת אותנו. (מיומנות: שיפוט ערכי).

שמות פרקים ז׳-י״א: סדר עשרת המכות

ידע נדרש לשיעור

שיעור זה בנוי בשתי קומות: **קומה בסיסית** המתאימה לכל כיתה, **וקומה מעמיקה יותר** שמתאימה לכיתות שיש להן יותר שעות. אפשר לבחור לעצור בסוף הקומה הראשונה (שיעור שלם ומספק בפני עצמו), או להמשיך אל הקומה השנייה כהעשרה.

הקומה הבסיסית: גילוי הדפוס

תשע המכות הראשונות (לא כולל בכורות) מתחלקות לשלוש קבוצות של שלוש:

קבוצה	המכות	פסוקים
ראשונה (דצ״כ)	דם, צפרדע, כינים	ז, יד — ח, טו
שנייה (עד״ש)	ערוב, דבר, שחין	ח, טז — ט, יב
שלישית (באח״ב)	ברד, ארבה, חושך	ט, יג — י, כג

בכל אחת משלוש הקבוצות חוזר אותו דפוס בדיוק: שתי המכות הראשונות מגיעות עם התראה מוקדמת לפרעה, והמכה השלישית מגיעה **ללא כל התראה**.

(התראה היא אזהרה מוקדמת: משה בא אל פרעה *לפני* המכה ומודיע לו מראש מה עומד לקרות אם לא ישלח את העם.)

רש״ר הירש (על ז, טו) מסביר את ההיגיון שמאחורי הדפוס: שתי המכות הראשונות בכל קבוצה נועדו בעיקר **ללמד** — להוכיח את מציאות ה׳ וכוחו — ולכן ניתנת עליהן התראה, כדי שפרעה ומצרים יוכלו לשים לב ולזהות בהן את יד ה׳. המכה השלישית מגיעה כבר לא כדי ללמד מחדש אלא **כעונש** על הסירוב החוזר — ולכן אינה זקוקה עוד להתראה.

בקומה זו התלמידים מגלים את הדפוס עצמו ולומדים את ההסבר הכללי של רש״ר הירש (למידה מול עונש) — בלי להיכנס עדיין לתוכן הספציפי שכל קבוצה מלמדת.

הקומה המעמיקה: כל קבוצה מלמדת תחום אחר בידיעת ה׳

המלבי״ם מוסיף נדבך: לא רק שיש דפוס אחיד של ״התראה-התראה-עונש״, אלא שלכל קבוצה יש **תוכן ייחודי** הנלמד מתוך ההתראה הפותחת את המכה הראשונה בכל קבוצה:

קבוצה	ההתראה הפותחת	התחום בידיעת ה׳
דם, צפרדע, כינים	״בְּזֹאת תֵּדַע כִּי אֲנִי ה׳״ (מכת דם)	שיש א-לוה
ערוב, דבר, שחין	״לְמַעַן תֵּדַע כִּי אֲנִי ה׳ בְּקֶרֶב הָאָרֶץ״ (מכת ערוב)	שהוא משגיח בארץ
ברד, ארבה, חושך	״בַּעֲבוּר תֵּדַע כִּי אֵין כָּמֹנִי בְּכָל הָאָרֶץ״ (מכת ברד)	שהוא בעל יכולת מאין כמוהו

בקבוצה הראשונה (דם, צפרדע) — שתי המכות פוגעות דווקא ביאור, שהיה נחשב לאליל מצרי, ומדגישות שיש כוח עליון השולט גם באלוהי מצרים.

בקבוצה השנייה (ערוב, שחין) — בשתי המכות מודגשת האפליה בין ישראל למצרים, ומועד קבוע מראש להופעתן — סימנים לכך שה׳ משגיח ושולט בפועל בארץ, לא רק קיים באופן מופשט.

בקבוצה השלישית (ברד, ארבה) — בשתיהן מודגש שהמאורע הוא היסטורי-חריג, חסר תקדים — המחשה לכך שאין כמו ה׳.

מכת בכורות: איחוד כל שלושת התחומים

מכת בכורות, החותמת את סדרת המכות (י״א, א — י״ב, יג), לא שייכת לאף אחת משלוש הקבוצות — ולפי המלבי״ם דווקא בה מתאחדים **כל שלושת** תחומי הידיעה גם יחד. ניתן לאתר בפסוקיה ביטויים המקבילים לכל אחד משלושת הביטויים הפותחים (יא, ו-ז ; יב, יב).

המשמעות החינוכית

הדפוס החוזר בשלוש הקבוצות, ואיחודו במכת בכורות, מלמדים שהמכות בנויות במתכונת מחושבת ומדורגת ולא באקראי: הזדמנות ללמוד, הזדמנות נוספת, ורק אז — תוצאה ; וכל שלב בתהליך מוסיף נדבך שלם לידיעת ה׳, עד לסיכום המאחד הכול במכה האחרונה.

שמות פרקים ז׳-י״א: סדר עשרת המכות

הצעת הוראה

פתיחה

הזכירו לתלמידים בקצרה את מסקנת השיעור הקודם — שמטרת המכות (ידיעת ה׳) מכוונת גם לפרעה ומצרים, גם לכל הארץ, וגם לעם ישראל עצמו. אמרו: בשיעור הזה נבדוק שאלה אחרת — האם יש סדר וחוקיות בדרך שבה מגיעות המכות.

השיעור כולל שתי קומות, הראשונה לכל כיתה, השניה כוללת את פירוש המלבי״ם, ומיועדת לכיתה מתקדמת שיש לה יותר שעות.

חלק א׳: יש התראה או אין התראה?

בקשו מהתלמידים לעיין בפסוקי כל מכה ולסמן בטבלה אם היא מגיעה עם התראה מוקדמת לפרעה או בלעדיה (יש התראה — דם, צפרדע, ערוב, דבר, ברד, ארבה. אין התראה — כינים, שחין, חושך).

לאחר ההשלמת הטבלה, הציגו את חלוקת תשע המכות לשלוש קבוצות (דצ״כ, עד״ש, באח״ב), ובקשו מהתלמידים לחזור לטבלה ולזהות: איזו מכה בכל קבוצה היא זו שמגיעה בלי התראה (בכל שלוש הקבוצות — המכה השלישית).

הקריאו את פירוש הרש״ר הירש (ז, טו) ובקשו לענות על שלוש השאלות (שתי הראשונות באות ללמד — לכן צריך התראה, כדי שפרעה ומצרים יוכלו לשים לב ולזהות בהן את יד ה׳. השלישית באה כעונש על הסירוב החוזר לאחר שהעיקרון כבר הוכח פעמיים — ולכן אינה זקוקה עוד להתראה).

(מיומנויות: איתור פרטים, זיהוי דפוס חוזר)

עד כאן ניתן לסיים שיעור שלם ומספק. מכאן ואילך — קומה נוספת, מעמיקה יותר, המתאימה לזמן שיעור מורחב ולכיתות המסוגלות לעבודה עצמאית ממושכת יותר עם טקסט פרשני ארוך.

חלק ב׳: מה מלמדת כל קבוצה?

הציגו לתלמידים את פירוש המלבי״ם. מומלץ לקרוא אותו במליאה פעם ראשונה, ולתת לתלמידים זמן לעיין בו שוב בעצמם לפני המשימה.

בקשו לסמן בקו תחתון את שלוש המטרות שהמלבי״ם מונה (בזאת תדע כי אני ה׳ / למען תדע כי אני ה׳ בקרב הארץ / בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ).

(מיומנות: עיון בפרשן ארוך ומורכב)

לאחר מכן, עברו קבוצה-קבוצה על שלוש הקבוצות:

קבוצה ראשונה: דצ"כ — דם וצפרדע

שתי המכות מתחילות ביאור (המכה במקורה על מי היאור; הצפרדעים עולים מן היאור). המלבי"ם מסביר: היאור נחשב אליל מצרי, ולכן הכאתו דווקא מוכיחה שיש כוח עליון גם על אליל זה — מימוש ישיר של "בזאת תדע כי אני ה'".

קבוצה שנייה: עד"ש — ערוב ודבר

בשתי המכות מופיעים שני מאפיינים משותפים: (1) אפליה בין ישראל למצרים ("והפליתי... אשר עמי עומד עליה" בערוב; "ולא ימות מכל לבני ישראל דבר" בדבר), (2) מועד קבוע מראש להתרחשות ("למחר יהיה האות הזה"). שני המאפיינים הללו מוכיחים השגחה פעילה ומדויקת בתוך הארץ — מימוש "למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ".

קבוצה שלישית: באח"ב — ברד וארבה

בשתי המכות מודגש שמדובר באירוע חסר תקדים ("אשר לא היה כמוהו במצרים למן היום היוסדה ועד עתה" בברד; ניסוח מקביל בארבה). החריגות ההיסטורית הזו ממחישה "בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ".

(מיומנות: ביסוס טענה פרשנית בפסוקים)

מכת בכורות: איחוד כל שלושת התחומים

בקשו מהתלמידים לכתוב בלשונם את מטרת מכת בכורות לפי המלבי"ם, ולמצוא בפרקים י"א-י"ב ציטוט מתאים לכל אחת משלוש המטרות.

(- "בזאת תדע כי אני ה'" — יב, יב: "ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ה'"

- "למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ" — יא, ז: "למען תדעון אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל"

- "בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ" — יא, ו: "והיתה צעקה גדלה... אשר כמהו לא נהיתה וכמהו לא תסף")

שאלת הסיכום: מכת בכורות מתאימה לחתום את הסדרה כי היא לא מלמדת רק עיקרון אחד כמו קודמותיה, אלא מאחדת בתוכה את כל שלושת העקרונות גם יחד — סיכום והכרעה בבת אחת.

(מיומנות: סינתיזה)